

УДК 342.7

Л. С. Криворучко
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ ПОЗИТИВНОГО ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. Імплементация у національну правову систему будь-яких світових тенденцій в тій чи іншій сфері життєдіяльності суспільства часто супроводжується необхідністю проведення глибоких змін у структурі вітчизняного законодавства, органів державної влади, соціальних відносин тощо. Пов'язано це із тим, що міжнародні стандарти визначають загальний взіреть належного у певній галузі, який може суттєво відрізнитись від усталених на території нашої держави порядків в аналогічному секторі. Нехтування даним моментом може привести до конфлікту правових норм вітчизняних та міжнародних правових документів, через що останні фактично не будуть реалізовані на території України. Для подолання цієї проблеми та визначення найбільш ефективного шляху запровадження міжнародних стандартів, зокрема, у сфері забезпечення захисту прав людини, важливим є аналіз зарубіжного досвіду з приводу даного питання, дослідження якого дасть можливість встановити закономірності, найбільш ефективний перелік правових засобів, ризики та можливі результати імплементации зазначених стандартів.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання, пов'язані з вдосконаленням сфери забезпечення захисту прав людини у своїх наукових працях розглядали: Ю.С. Разметаєва, Л.М. Маймескулов, З.О. Кукіна, Ю.О. Трестер, Т.В. Мазуркова, В.А. Тишков, О.С. Савич, І.А. Шуміло та багато інших. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, в юридичній літературі, відсутні комплексні дослідження, присвячені проблемі імплементации в Україні позитивного зарубіжного досвіду у сфері забезпечення захисту прав людини, що безумовно є суттєвою прогалиною на теоретичному та практичному рівнях.

Саме тому метою статті є: опрацювати можливості імплементации в Україні позитивного зарубіжного досвіду у сфері забезпечення захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу. Формування сектору прав людини та його перебудова під тиском світових тенденцій відбувалась в багатьох існуючих на сьогоднішній день країнах. Так, галузь прав людини в Сполучених Штатах Америки є однією з найбільш «старих» у світі, що прямо пов'язано із розвитком конституціоналізму в цій країні. Зокрема, Декларація незалежності США від 1776 року проголосила, що усі люди створені

рівними, і усі вони наділені своїм творцем деякими невідчужуваними правами, до яких належать життя, свобода і прагнення до щастя. Вона підкреслила, що уряди встановлені для забезпечення цих прав, однак народ має право встановити новий уряд (право на спротив, за умов ураження справедливості, безпеки та щастя) [1, с. 240 – 241]. В наступні роки сектор прав людини поповнювався новими демократичними зрушеннями, вираженими у поправках внесених в Конституція США. Зазначити треба, що Конституція 1787 року не містила розділу, присвяченого правам і свободам американських громадян. У ній були лише позначені загальні положення про судові гарантії, статус і права громадянина в дусі суворой законності. Сама ж ідея гарантованості цивільних прав походила від Декларації незалежності 1776 року, тому вже в перебігу ратифікації штатами Конституції було порушено питання про необхідність доповнення ухваленого тексту положеннями про цивільні права. В 10 з 13 конституцій окремих штатів було представлено спеціальний білль щодо прав, який ґрунтувався на Декларації прав штату Вірджинія 1776 року, ухваленої ще до проголошення незалежності. Найдокладнішими були відповідні розділи в конституціях штатів Мериленд і Массачусетс. Деякі штати відмовилися ратифікувати Конституцію США через відсутність в ній білля про права громадян. Хоча спочатку творці Конституції передбачали віднести регулювання цивільних прав і свобод до компетенції штатів, тепер було визнано необхідність досягнення компромісу. Ініціатором розроблення загальнодержавного документа щодо цивільних прав виступив Джеймс Медісон, який у червні 1798 року запропонував Першому конгресу федерації проект загально-федерального білля про права. Проект підтримав Томас Джефферсон. Закріплення цивільних прав і свобод в його уявленні було не тільки необхідним саме по собі, а й мало стати однією з гарантій загального правового устрою держави, запорукою від зловживань з боку законодавця. У «Біллі про права» закріплювалися основні демократичні права і свободи політичного характеру: свободи віросповідання, слова, друку, зборів та петицій. Народу гарантувалась цивільна і особиста недоторканність: особи, житла, паперів та майна. Істотною гарантією цивільної свободи мало стати право на носіння зброї, яке визнавалося «необхідним для безпеки вільної держави» і не могло обмежуватися владою. Цикл поправок

присвячувався судовим та карно-правовим гарантіям: громадянам надавалося невід'ємне право на розгляд справи у суді присяжних, діяла презумпція невинуватості (ніхто не міг спонукати свідчити проти самого себе), без суду заборонялося позбавляти життя, свободи або власності, обвинуваченому забезпечувалися права процедури при забороні на надмірні застави. Важливе значення мала дев'ята поправка, де проголошувалася можливість державного визнання й інших цивільних прав, безпосередньо не перелічених, але нібито таких, що впливали із загальної доктрини природних і невідчужуваних прав громадян [2].

Необхідно наголосити, що у 40-х роках ХХ століття США стали одними з ініціаторів створення Загальної декларації прав людини від 1948 року. Разом із багатьма іншими західними країнами Сполучені Штати виступали за фіксацію громадянських та політичних прав (свобода слова, право на свободу вираження своїх поглядів, право вільно залишати свою країну та повертатися до неї та інші) у загальносвітовому документі в галузі прав людини [3, с. 142]. Незважаючи на це, досвід США із запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини є досить «своєрідним». Як і більшості країн світу, правова імплементація світових тенденцій за певним напрямом відбувається на підставі ратифікації міжнародних документів. Проте, Сполучені Штати Америки, як одна з найактивніших країн з захисту прав людини, теж має ряд проблем у цій сфері. Зокрема, за період ХХІ століття США не розширили свої міжнародно-правові зобов'язання в гуманітарній сфері і, як і раніше беруть участь лише в трьох з дев'яти основних договорів з прав людини. Американці досі не ратифікували Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації проти жінок та Конвенцію ООН про права дитини (крім США до неї не приєдналися лише Сомалі). Вашингтон відмовляється від співпраці з конвенційними механізмами розгляду індивідуальних і колективних скарг про порушення державами прав людини, наполягаючи, що американська судова система справляється з цим завданням без зовнішньої допомоги. США продовжують залишатися країною з найбільшим «тюремним населенням» (за даними Мінюсту США, в 2009 року воно становило 2,3 мільйонів осіб) і найбільшим рівнем арештантів на душу населення у світі (743 на 100 тисяч населення). За ґратами перебуває кожен 132-й мешканець США. Головною причиною ситуації, що склалася з переповненістю в'язниць експерти називають той факт, що протягом останніх 40-х років відбувається посилення кримінального законодавства. З 60-х років акценти поступово зміщувалися з «перевиховання» в бік максимальної ізоляції правопорушників. Американська влада продовжує страчувати неповноліт-

ніх (22 випадки з 1976 року) і розумово відсталих (як мінімум, троє за останні п'ять років). Загальна кількість ув'язнених, що очікують страти, складає в США більше 3,2 тисяч чоловік (у тому числі іноземці) [4].

Незважаючи на близьку географічну розташованість та схожість правових системи, досвід Канади з питань запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини відрізняється в багатьох рисах від американського. Основним кроком до імплементації світових тенденцій з питань прав людини на території Канади стало формування власного законодавчого документу в зазначеній галузі, а саме Хартії прав та свобод від 1982 року. Міжнародне значення Хартії виходить далеко за рамки національних кордонів Канади. Канадську Хартію поряд розглядають як зразок конституційних документів подібного роду нового покоління, які, вбирають в себе всі міжнародно-правові досягнення в сфері прав людини, показують приклад вдалого поєднання універсальних рис з національними особинами, демонструючи новачки в сфері конституційного закріплення прав і свобод в розвинутому демократичному суспільстві. Ось як оцінює положення Хартії ірландський професор У. Шабас: «Хартія, звичайно, є унікальним канадським документом, що включає положення, які відображають унікальні для цієї країни проблеми, які є продуктом історії, географії та етнічного складу, зокрема стаття 23, що стосується прав двох мовних меншин Канади, або ті положення, які впливають з традицій загального права, наприклад припис про «жорстоке і незвичайне покарання» в статті 12, або геніальний новаторський текст в статті 7, яка вводить поняття «принципи фундаментального правосуддя»». Важливо зауважити, що успіх Хартії був обумовлений тим, що всі громадські сили, включаючи і політичні інститути, і приватних суб'єктів, консолідовано виступили за реформу системи, заснованої на мажоритарній політиці та верховенстві законодавчої влади. На думку фахівців, Хартія істотно змінила функціонування канадської політичної системи [5; 6, с. 95 – 96].

Велике коло цікавих моментів можна виділити з історичного етапу запровадження Канадою міжнародних стандартів в сфері гендерної рівності. Так, у 70–80-х роках ХХ століття суспільство Канади на конституційному рівні визнало принцип гендерної рівності, що забезпечило жінкам рівні можливості участі в суспільно-політичному житті. Канада однією з перших держав підписала і ратифікувала низку міжнародних документів, що визначають правове становище жінок, серед яких важливе місце посідає Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 1979 року. Офіційно визнавши рівність за ознакою статі одним із важливих принципів демо-

кратичної правової держави, канадський народ приділяє велику увагу його реалізації у внутрішньополітичній діяльності. Хоча вказана проблема ще повністю не вирішена, Оттавою зроблені різносторонні і часто новаторські кроки в цьому напрямі: створено ефективний державний механізм по впровадженню гендерної рівності в канадське суспільство, реалізуються державні програми по боротьбі з насильством проти жінок, прийнято Федеральний план забезпечення гендерної рівності тощо. Усе це перетворило Канаду на визнаного світовою спільнотою лідера у сфері захисту прав жінок, що виступає з конструктивними ініціативами в Комісії ООН зі становища жінок, Комісії ООН з прав людини, на зустрічах країн Співдружності та інших міжнародних форумах. Створена ще в 1967 року Королівська комісія з питань становища жінок через 3 роки своєї діяльності надала уряду Канади доповідь, в якій висвітлила найгостріші проблеми впровадження гендерної рівності, що стоять перед канадським суспільством. Зокрема, у ній містилося 167 рекомендацій, серед яких було запропоновано створити спеціальне державне відомство у справах жінок, що мало стати найважливішим інструментом вдосконалення правового становища жінок у суспільстві. Перший міністр, відповідальний за впровадження принципу гендерної рівності, був призначений на посаду у федеральному уряді в 1971 року і лише через 5 років було засноване спеціальне відомство у структурі федерального кабінету – Міністерство з питань становища жінок [7; 8; 9].

Розглядаючи зарубіжний досвід запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини не можна оминати увагою надбання Європейського Союзу (далі – ЄС) у даному питанні. В цьому контексті варто звернути увагу на два цікаві моменти. Першим з них є дворівнева система взаємодії між ЄС та Організацією Об'єднаних Націй у питаннях імплементації нормативних рішень останньої в сфері прав людини. Алгоритм запровадження організаційно-правових елементів механізму реалізації міжнародних соціальних стандартів включає в себе два етапи. Перший етап: обговорення ГА ООН будь-яких питань з прав людини з ухваленням рекомендацій державам-членам ООН та Радою Безпеки ООН; надання державами доповідей Генеральному секретарю ООН про закони, що приймаються ними, у сфері прав людини та приведення національного законодавства у відповідність з міжнародними угодами, учасниками яких вони є; розгляд доповідей держав або їх частин в ЕКОСОП (або в інших спеціалізованих установах) з виробленням проєктів конвенцій і рекомендацій. Другий етап включає до себе: врегулювання у відповідних комітетах (самостійно або за допомогою різних погоджувальних комісій і процедур) суперечок між держа-

вами щодо застосування або тлумачення конвенцій з прав людини; розгляд суперечок у сфері прав людини Міжнародним судом ООН, Європейським судом з прав людини, Судом ЄС та ін.; розгляд комітетами за підпорядкованістю порушень громадянських або політичних прав та інших порушень конвенцій [10, с. 133–134].

Саме за такою схемою свого часу відбулось упровадження найбільш прогресивних міжнародних стандартів в галузі забезпечення прав і свобод людини на території ЄС безпосередньо. При цьому варто наголосити, що становлення і закріплення принципу поваги до прав людини в праві Європейського союзу пройшло довгий шлях. Спочатку Європейські співтовариства створювалися як суто економічні, тому положення про права людини в договори, що засновували Європейські співтовариства, не були включені. Утім, у 1974 р Суд Європейських співтовариств прийняв рішення у в якому вказав, що міжнародно-правові акти з прав людини, до яких приєдналися держави-члени ЄС, можуть і повинні враховуватися в рамках права Європейських співтовариств. З цього моменту пріоритетний характер прав людини для права Європейських співтовариств вже не піддавався сумніву, а практика Суду ЄС стала відправною точкою для формування каталогу прав людини в рамках Європейських співтовариств. Згодом практика Суду ЄС була схвалена і прийнята всіма інститутами і державами-членами Європейського Співтовариства, а в подальшому була закріплена в преамбулі Єдиного європейського акту, в Маастрихтському, Амстердамському та Ніццькому договорах. У 1975 році Європейська комісія приступила до розробки каталогу основних прав і свобод людини, який відповідав би реальним потребам Європейських співтовариств і включав перш за все економічні і соціальні права. У 1977 році Європейський парламент, Європейська комісія та Європейський рада прийняли Спільну декларацію про основні права, підкресливши своє прагнення при здійсненні їх повноважень і реалізації цілей Європейських співтовариств дотримуватися основних прав в тому вигляді, в якому вони закріплені в конституціях держав-членів, а також в Європейській конвенції про права людини [11, с. 69].

Висновок. Отже, проведений аналіз дозволив розглянути особливості процесу запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини на прикладі досвіду Сполучених Штатів Америки, Канади та ряду країн Європейського Союзу. Дослідженням було встановлено, що на сьогоднішній день сформовано дві ключові форми перейняття міжнародних стандартів в сфері прав людини, а саме:

1) повна імплементація положень міжнародно-правових актів в сфері забезпечення та захисту

прав людини, за якою вказані документи стають повноправною частиною правової системи;

2) видання на основі міжнародно-правових актів в галузі прав та свобод людини власних нормативних документів, які вбирають в себе ідею світових стандартів.

На наш погляд для України найбільш позитивною буде друга форма. Відповідно до неї, введення в дію міжнародних положень в сфері прав людини повинно віддзеркалюватись на національному законодавчому рівні. Так, нормативна система сучасної України досі не перебудована за світовими аналогами, зокрема, європейськими. Тому, навіть при ратифікації певних міжнародних документів може виникнути ситуація, коли закріплені в них механізми правового регулювання не будуть мати належного юридичного вираження, іншими словами, в силу свого новаторського змісту не зможуть бути реалізовані в рамках національних реалій. У зв'язку із цим, запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини повинно здійснюватися шляхом прийняття відповідного нормативно-правового акту національної системи права, в якому будуть визначатись вказані міжнародні стандарти, а також встановлюватись механізми їх реалізації. Такий підхід дозволить не тільки удосконалити сферу захисту прав людини, але й надасть можливість уникнути появи «мертвого» нормативного матеріалу.

Література

1. Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник / Ю. С. Разметаєва // Київ: ФОРМ Голембовська О.О., 2018. 364 с.
2. Маймескулов Л.М. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / Л.М. Маймескулов // Вид.-во: «Право». 2013. 520 с.
3. Кукіна З.О. Інституційний та договірний механізм ООН у сфері захисту свободи слова / З.О. Кукіна // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Випуск 96. С. 140–147.
4. Трестер Ю.О. Міжнародні механізми захисту прав дітей / Ю.О. Трестер // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 9. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=632>.
5. Schabas W. International Human Rights Law and the Charter // The Charter after 25 Years. P. 297–298.
6. Мазуркова Т.В. Судебная власть Канады: влияние Хартии прав и свобод 1982 г. / Т.В. Мазуркова // Вестник Московского университета. – 2012. № 3. С. 94–111.
7. Права людини в законодавстві України і Канади // Укр. право. – 1998. Число 2 (10), спецвипуск: [Матеріали наук.-практ. конф. Укр. центру правн. фундацій (м. Київ, 12–13 жовт. 1998 р.)]. К., 1998. С. 35–39.
8. Тишков, В. А. История Канады / В. А. Тишков, Л. В. Кошелев. – М., 1982.

9. Дашковська О. Державно-правовий механізм впровадження гендерної рівності в канадському суспільстві / О. Дашковська // Вісник Академії правових наук України. 2009. № 3(58). С. 192–198.

10. Савич О.С. Міжнародно-правові зобов'язання держав щодо становлення альтернативних форм соціального страхування: дисертація / О.С. Савич // Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України. 2008. 241 с.

11. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник / І. А. Шуміло // Київ: ФОРМ Голембовська О.О. 168 с.

Анотація

Криворучко Л. С. До проблеми імплементації в Україні позитивного зарубіжного досвіду у сфері забезпечення захисту прав людини. – Стаття.

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вітчизняних та іноземних вчених, узагальнено позитивний зарубіжний досвід у сфері забезпечення захисту прав людини. Обґрунтовано, що в Україні доцільним є видання на основі міжнародно-правових актів в галузі прав та свобод людини власних нормативних документів, які мають вбирати в себе ідею світових стандартів, що дозволить не тільки удосконалити сферу захисту прав людини, але й надасть можливість уникнути появи «мертвого» нормативного матеріалу.

Ключові слова: імплементація, зарубіжний досвід, забезпечення, захист прав людини, законодавство.

Аннотация

Криворучко Л. С. К проблеме имплементации в Украине положительного зарубежного опыта в сфере обеспечения защиты прав человека. – Статья.

В статье, опираясь на анализ научных взглядов отечественных и иностранных ученых, обобщен положительный зарубежный опыт в сфере обеспечения защиты прав человека. Обосновано, что в Украине целесообразным является издание на основе международно-правовых актов в области прав и свобод человека собственных нормативных документов, которые должны впитывать в себя идею мировых стандартов, что позволит не только усовершенствовать сферу защиты прав человека, но и даст возможность избежать появления «мертвого» нормативного материала.

Ключевые слова: имплементация, зарубежный опыт, обеспечение, защита прав человека, законодательство.

Summary

Kryvoruchko L. S. To the problem of implementation in Ukraine of positive foreign experience in the field of human rights protection. – Article.

The article, based on the analysis of scientific views of domestic and foreign scientists, summarizes the positive foreign experience in the field of human rights protection. It is substantiated that in Ukraine it is expedient to publish on the basis of international legal acts in the field of human rights and freedoms its own normative documents, which should incorporate the idea of world standards, which will not only improve the protection of human rights but also avoid "dead" normative material.

Key words: implementation, foreign experience, provision, protection of human rights, legislation.